

Sport i socijalizacija mladih

Štefanac, Luka

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **The University of Applied Sciences Baltazar Zaprešić / Veleučilište s pravom javnosti Baltazar Zaprešić**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:129:242178>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-20**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository of the University of Applied Sciences Baltazar Zaprešić - The aim of Digital Repository is to collect and publish diploma works, dissertations, scientific and professional publications](#)

VELEUČILIŠTE
s pravom javnosti
BALTAZAR ZAPREŠIĆ
Zaprešić

Preddiplomski stručni studij
Poslovanje i upravljanje

LUKA ŠTEFANAC

SPORT I SOCIJALIZACIJA MLADIH

PREDDIPLOMSKI ZAVRŠNI RAD

Zaprešić, 2022. godine

VELEUČILIŠTE
s pravom javnosti
BALTAZAR ZAPREŠIĆ
Zaprešić
Preddiplomski stručni studij
Poslovanje i upravljanje
Usmjerenje Menadžment uredskog poslovanja

PREDDIPLOMSKI ZAVRŠNI RAD

SPORT I SOCIJALIZACIJA MLADIH

Mentorica:

mr. sc. Ines Jemrić Ostojić, v. pred.

Student:

Luka Štefanac

Naziv kolegija:

EKONOMSKA SOCIOLOGIJA

JMBAG studenta:

0066295800

SADRŽAJ

SAŽETAK	1
ABSTRACT	2
1. UVOD.....	3
2. SPORT KAO DRUŠTVENI FENOMEN	4
3. SOCIJALIZACIJA	8
4. STUPNJEVI SOCIJALIZACIJE.....	12
5. SOCIOLOGIJA SPORTA U HRVATSKOJ	14
6. SPORT KAO AGENS SOCIJALIZACIJE.....	20
ZAKLJUČAK	22
IZJAVA	23
POPIS LITERATURE	24
ŽIVOTOPIS	26

SAŽETAK

Sociologija sporta, kao jedna od mlađih posebnih sociologija, u svijetu se snažnije razvija od 60-ih godina 20. stoljeća. U Hrvatskoj u tom razdoblju (također i ranije) djeluje Miro Mihovilović kojega zbog opsega i sadržaja njegovih radova možemo smatrati osnivačem discipline u našem kontekstu. U drugoj fazi razmatramo ulazak sociologije sporta u studijski program na Fakultetu za fizičku kulturu Sveučilišta u Zagrebu. Uoči treće faze razvoja postoji određeni nesklad između teorijskih radova i istraživanja. Pojava nogometnog huliganizma i sociološka istraživanja toga fenomena, koja kreću od kraja osamdesetih i početka devedesetih, označavaju treću fazu razvoja naše sociologije sporta, koja sada ujedinjuje teorijski i praktični dio, ravnopravno se služeći kvantitativnim i kvalitativnim dijelom istraživačke metodologije. U trećoj fazi razvoja inspirativnim se pokazalo nasljeđe sociologije (sub)kultura mladih, u pokušaju razumijevanja novih stadionskih rituala, koji su početkom osamdesetih izgradili specifični subkulturni stil. Sociologija sporta, pod uvjetom da sociolozi nastave istraživanja, ima dobru i raznoliku perspektivu iz više razloga – zbog značenja koji sport ima u svakodnevnom životu velikog broja ljudi u Hrvatskoj, zbog potrebe objašnjega velikih rezultata tako male zemlje, kao i niza drugih aspekata sporta kao društvenog fenomena.

Ključne riječi: sociologija sporta, nogometni huliganizam, subkultura mladih, hrvatsko društvo, socijalizacija.

SPORT AND SOCIALIZATION OF YOUTH

ABSTRACT

Sociology of sport, one of the more recent sociology disciplines, started developing in the world in the sixties of 20th century. In Croatia at that time (and earlier) there was Miro Mihovilović whose work, its volume and content made him the founder of the discipline in this country. In the second phase of development, we're discussing about entry of sociology of sport in program on college for physical culture of university of Zagreb. Before the third stage of development there was a certain discrepancy between theoretical work and research. Football hooliganism and sociological research of the phenomenon in the late eighties and early nineties marked the third stage of development, which united theoretical and researchable part equally using quantitative and qualitative research methodology. At this stage of development, sociology of youth (sub)cultures proved very inspiring in trying to understand new agents of stadium rituals, who created a specific subcultural style in the early eighties. Prospects are good and diverse for sociology of sport if sociologists continue their research, because sport plays an important role in everyday life of a large number of people in Croatia. It is also necessary to explain excellent sport results of small country such as Croatia, as well as a number of other aspects of sport as a social phenomenon.

Key words: sociology of sport, football hooliganism, youth subculture, Croatian society, socialization.

1. UVOD

Na samom početku rada, važno je napomenuti da sam se bavio proučavanjem sporta i socijalizacije mladih. U početku opisujem što je to zapravo socijalizacija i koliko je značajna sa stajališta pojedinca i sa stajališta društva, te spominjem i socijalnost i kakvu ulogu igra obitelj, vrtić, škola i grupe prijatelja u našoj socijalizaciji. Isto tako, spominjem i društvenu funkciju socijalizacije i što znači pojam ličnosti i koji su to stupnjevi socijalizacije (primarna, sekundarna, tercijarna). U nastavku slijedi kako je nastao i sam razvoj sociologije sporta u Hrvatskoj u kojoj sam objašnjavao i 3 faze razvoja sporta. U prvoj fazi spominjem gospodina Mihovilovića i njegov doprinos sociologiji sporta i socioloških radova. U drugoj fazi govorim o razvitku sociologije sporta, i u trećoj i finalnoj fazi spominjemo 90te godine i sociološka istraživanja navijačkog ponašanja te kakav je odnos sport – navijač i utjecaj mladih sportaša na huliganizam. Isto tako navijački incident 13. svibnja 1990 i kako je utjecao na sport 90ih godina te objašnjavam sport kao društveni fenomen i kako za sport govorimo da je institucionalizirana natjecateljska aktivnost. Nakon toga, razmatrati ću temu sport – novac, zašto novac u tolikoj količini utječe na sport i zašto mladi sve više biraju sport samo radi novca. Nakon toga slijedi i definicija same igre i sporta. Što je to zapravo igra, možemo li uopće i uspoređivati sport i igru? Koje su to vrste igara i pod šta točno ubrajamo načela o sportu. I za kraj, ostavio sam sport kao agens socijalizacije, što točno znači agens i kakva je uloga sporta u društvenoj integraciji, što nam sport pruža i u konačnici zašto je sport važan za mlade u procesu socijalizacije. Dok sam proučavao i pisao o ovoj temi, shvatio sam koliko je sport bitan i koliko on utječe na nas. Zamislite si jednog Luku Modrića, koji je danas među najpopularnijim nogometašima svih vremena, kako je krenuo njegov put i koje je sve prepreke proalzio. U kritičnim trenucima sport nam može biti i teret ali važno je da ostanemo hladne glave i da se sve više mladih upisuju u različite sportske aktivnosti jer stvarno mladi kroz sport razvijaju kreativnost, samopoštovanje i ono najbitnije – razvijaju orijentaciju prema cilju. Ono što prije samog čitanja moramo zapamtiti da su sport pa čak i igra glavni i sastavni dio života svih ljudi, a sam sport nam predstavlja smisao zdravog života u konačnici.

2. SPORT KAO DRUŠTVENI FENOMEN

Budući da koncept sporta nije nimalo jednoznačan, i da nema jedinstvene definicije, sociolozi se većinom slažu da se trebamo pitati koje su aktivnosti i zašto definirane kao sport u određenom društvu. Prema jednoj od njih, sport je institucionalizirana natjecateljska aktivnost, a temelji se na standardiziranim pravilima, a uključuje snažno tjelesno naprezanje ili upotrebu relativno kompleksnih tjelesnih vještina u kojemu je sudjelovanje motivirano kombinacijom osobnoga zadovoljstva i vanjskih nagrada (Coakley, 2007). Upravo ovakva definicija za sobom povlači niz pitanja i nejasnoća, npr. da li je kompeticija nužna karakteristika u sportu? Da li se u takvom obliku kompeticije mogu stvoriti i prijateljstva (socijalizacija mladih u konačnici)? Znači li to da se rekreativno bavljenje tjelesnom aktivnošću (npr. pješčenje, preskakanje užeta) ne može smatrati sportom? Istraživanja su pokazala kako bavljenje sportom može u većoj mjeri utjecati na stvaranje identiteta i životnoga stila od bilo kojega drugog segmenta masovne kulture. Zato nas i zanima zašto je neka sportska aktivnost dominantna u određenom orkuženju, recimo nogomet ili rukomet? Kao društvena institucija, sport uvelike ovisi o dominantnoj kulturi tj. normama i vrijednostima društva kojega je dio. U tom je smislu znakovit primjer rukometni klub PPD Zagreb, koji je osnovan još davne 1922. godine pod imenom RK Zagreb, a zbog promjene različitih sponzora bio je imenovan kao RK Badel 1862. Zagreb, RK Banka Croatia Zagreb i RK Croatia osiguranje Zagreb. 26 puta bio je nacionalni prvak Hrvatske, 25 puta pobjednik domaćeg kupa i dva puta europski prvak, 1992. i 1993. Također je četiri puta bio i europski doprvak, a jednom osvajač Europskog superkupa. U tom smislu sociolozi kritički promišljaju sport postavljajući pitanja, zašto u nekom društvu ljudi odnosno treneri toliko pozornost pridaju stvaranju vrhunskih sportaša po principu "brže, više, jače", što nam to govori o vrijednosnom sustavu određenoga društva, kako sport utječe na širenje obrazaca patrijarhata, društvenih klasa, rase, (ne)jednakosti šansi, fair-playa, nasilja i agresivnosti. Sudjelovanje mladih u raznim sportskim aktivnostima utječe na njihovo socijaliziranje, kao i razumijevanje socijalnog okruženja. Djeca koja se ne bave nikakvim sportom manje su tjelesno aktivna i općenito se teško uključuju u svoju okolinu, zato je i bitno da se što ranije djecu uključi u bilo koji oblik sporta. Bavljenje sportom u velikoj mjeri kod djeteta utječe na sociološku adaptaciju. Dijete se putem tjelesne aktivnosti uči socijalnoj odgovornosti, dakle odgovornosti prema ostalim pojedincima i samoj grupi u cjelini, navikava se na suradnju i kooperativnost, uči se ponašanju u grupi, razvija toleranciju prema različitosti i prihvaćanju različitih osoba, jer nismo svi isti po kvaliteti i znanju određenog sporta, upravo zato mlade se mora učiti poznavanju tih elemenata. Dijete razvija kroz sport i pozitivan odnos prema obvezama i formiranju radne navike. Nakon školskih obveza, dijete trči na trening i nakon treninga odlazi doma i obavlja svoje školske obveze i tako stječe jedan pozitivan ritam. Tjelesna aktivnost omogućava da dijete izražava osobnost i kreativnost unutar grupe, reduciraju se i

neadekvatni modaliteti ponašanja. Naravno, ako se dijete ne osjeća ugodno ili osjeća pritisak od strane grupe, roditelja ili recimo trenera ono može negativno djelovati na socijalni razvoj djeteta. Može postati pomalo i introvertno novim stvarima i može odbacivati društvo u kojem se nalazi. Negativne strane bavljenja sportom mogu se pojaviti i ukoliko su motorički zadaci i opterećenja nekako neprimjerena mogućnostima i sposobnostima pojedinog djeteta, jer ako se dijete zanemaruje od strane sportskog trenera ili od grupe zbog slabijih sposobnosti ili ih se prisiljava na motoričke zadatke koji nisu na njihovoj razini potencijala, tada takav tip aktivnosti mogu ostaviti negativan utjecaj na njegov socijalni razvoj i u konačnici – odustajanje od samoga sporta. Samo zato što dijete nije fizički spremno odraditi neki zadatak, ne znači da ga se odma mora negativno kritizirati. Najčešće kritike dolaze i od samih prijatelja, a kada ti prijatelji takvo što kažu, onda to i utječe i na mentalno zdravlje, pogotovo u tako mlađoj dobi. Isto tako, koliko puta čujemo da roditelji tjeraju djecu da se bave nekim specifičnim sportom, jer su oni tako htjeli, i ne dozvole djetetu da bira sam koji će sport trenirati. Igra se uvelike prikazuje kao razlika od intelektualnih radova, makar se te dvije aktivnosti u nekim aspektima i prepliću. Upravo sport, koji je dio igara, u profesionalnim djelovima dobiva karakteristike koje se vežu za tradicionalna shvaćanja radova. Glavni elementi igre su motivacija kako bi postigli neki cilja, pravila, i sama interakcija, tj. kontakt između drugih ljudi. Igre, zbog brojnih elemenata, mogu biti korisne, jer aktere tjeraju na postizanje mnogih znanja ali i vještina. Da bi i sam sport mogao funkcionirati, potrebno je poznavati koliko je zapravo društveno ponašanje bitno unutar nekog kluba/organizacije. Društveno ponašanje označava jednostavnu činjenicu da je naše ponašanje u konstantnom utjecaju našeg društva i ljudi kojima smo okruženi. Navikli smo misliti da je sve što činimo isključivo plod naše slobodne volje. Međutim, pažljiva analiza upućuje na to da nam naša slobodna volja govori da trebamo učiniti ono što okolina od nas traži. Tako, na primjer navijamo za klub iz našega grada, a ne iz susjednoga. Ako pak u gradu ima više klubova, navijamo za onaj za koji navijaju naši roditelji ili prijatelji. Malo je vjerojatno da će netko rođen u Zagrebu navijati za Hajduk (osim ako mu roditelji ne dolaze iz Dalmacije). Isto tako malo vjerojatno (iako se događa) da netko rođen u Hrvatskoj bude budist. Drugim riječima, bez obzira na to što slobodno odlučujemo tko smo, koji sport je za nas najbolji, koja igra, bitno je da poštujemo društvo i ljude kojima smo okruženi. Osnova je spoznaja sociologije da ponašanje čovjeka je bitno određeno grupom i društvom kojima neka određena osoba pripada te socijalnim kontaktima koji se događaju u grupi. Polazna točka sociologije je da je čovjek socijalno biće i da van nekog društva ne može i neće uspjeti. Grupa je bitan faktor prije svakoga pojedinca i postojati će onda kada pojedinaca koji ga danas sačinjavaju više ne bude. Nema ni jednoga pojedinca koji je sačinjavao hrvatsko društvo u 19. stoljeću, ali hrvatsko društvo i dalje postoji sastavljeno od sasvim drugih pojedinaca koji su većinom, iako opet ne svi, potomci tih pojedinaca iz 19. stoljeća. Kad opisujemo društvo, ne gledamo kakvi su ljudi koji je čine, tj. zanemarujemo jesu li oni muškarci ili žene, stari ili mladi, lijevičari ili desničari, a

usredotočujemo se samo na činjenicu da osjećaju kako pripadaju grupi i da odnosi među njima traju u vremenu. Grupe mogu biti sasvim male i sastojati se od, na primjer, dvaju prijatelja ili pak velike kao, na primjer, političke stranke ili religijske zajednice. Kada je riječ o dvama prijateljima, oni imaju stalan odnos, tj. izlaze zajedno u kafiće ili idu na izlete te imaju osjećaj pripadnosti, tj. osjećaj prijateljstva. Ako je pak riječ o većim grupama poput stranaka, tada svi članovi imaju osjećaj pripadanja, posebice kada idu na stranačke zborove, sudjeluju u kampanjama i slično. Kako je igra pratkično stara koliko i samo čovječanstvo, može se reći da je nezaobilazna komponenta ljudskog kolektivnog iskustva. Prve znanstvene, filozofske, etnološke, studije vezane za teorijsko promišljanje igre kao fenomena se pojavljuju relativno kasno, kod devetnaestog i početkom dvadesetog stoljeća. Jedan od prvih teoretičara igre je austrijski filozof Ludwiig Wittgenstein, koji je u svojim Filozofskim istraživanjima zaključio da igru nije moguće definirati jednom sveobuhvatnom definicijom tog pojma, već da je potpuno razumijevanje biti igre potrebno imati na umu cijeli niz definicija pojedinih segmenata tog pojma. Podjela igara s obzirom na predmete koji se koriste u igri su npr : igra na ploči, igra s kartama, igra s loptom, govorna igra, igra s olovkom i papirom, računalna igra itd. Kada gledamo sa druge perspektive, imamo i starovjekovne Olimpijske igre. Isprva su igre bile uglavnom događaj lokalnog značaja, a do XV. Starovjekovnih Olimpijskih igara održavala se samo jedna disciplina – utrka na 1 stadij (nešto manje od 185. m) . Ubrzo se počeo povećavati broj sportova: 748. godine uveden je pankraton (kombinacija boksa i hrvanja), 708. klasično hrvanje i petoboj, 688. šakanje (nalik današnjem boksu), 680. godine utrke kočija, itd. Bilo kako bilo, Olimpijske igre postaju sve važnije u povijesti stare Grčke, dostižući svoj vrhunac tijekom 6. i 5. stoljeća pr. Kr.

Igre su polako gubile važnost tijekom Rimske vladavine nad Grčkom iako su i tada imale veliki ugled i značaj. Priča se čak da je sam Rimski car Tiberije maštao o naslovu i časti Olimpijskog pobjednika, a i car Neron je rado posjećivao olimpijska borilišta. Međutim, s jačanjem kršćanstva, a pogotovo kad je ono postalo državnom religijom (391. godine) Olimpijske igre su smatrane slavljenjem poganskih božanstava i ostacima poganskih rituala, pa je konačno 393. godine Rimski car Teodozije ukinuo Olimpijske igre, zaključujući tako gotovo dvanestoljetnu povijest ovog sportskog događanja. Poznati američki sociolog sporta Jay Coakley smatra kako je sport „važan dio našeg društvenog života koji ima značenje i utjecaj koji nadilaze statistiku rezultata i izvedbe“ (Coakley, 2007.:4). Iz toga razloga nužno je istraživati društvenu utemeljenost sporta, pa nas stoga i zanima njegov razvojni tijek u hrvatskom društvu. Sociologija sporta jedna je od najmlađih disciplina sociologije, a istražuje sport kao cjelovitu i specifičnu društvenu pojavu, društvene odnose i procese koji utječu na tjelesni odgoj, sport i sportsku rekreaciju i njihov utjecaj na razvoj pojedinca (Žugić, 1996). Iako prve tekstove nalazimo još početkom 19. st., i to kod klasika sociologije poput M. Webera i W. G. Sumnera, sport je u njima razmatran u pirem društvenom kontekstu. Proces institucionalizacije discipline u svijetu počinje sredinom 60-ih

godina 20. st. kada sveučilišni profesori tjelesnog odgoja uviđaju važnost sporta kao društvene pojave i njegovu kulturnu i povijesnu uvjetovanost. Tih se godina sociologija sporta počinje predavati na sveučilištima velikoga broja zapadnih zemalja. Sport je društveni fenomen i integralni dio suvremenog društva pa stoga postaje predmetom zanimanja sociologa polovicom prošlog stoljeća, međutim pravi zamah u istraživanjima doživljava se 1980. godine.

3. SOCIJALIZACIJA

Socijalizacija je proces u kojem pojedinci prihvaćaju puno pravila, vrijednosti ali i uloga koje su bitne za društvo (Kregar, 2014). Socijalizacija se dijeli na osnovne zadatke: daje mogućnost uključivanja pojedine osobe i, drugo, nudi veliku integriranost društva ali isto tako i prijenose raznih kulturnih obrazaca sa generacije na neku drugu generaciju. Socijalizacija, npr. pojedinca, jest proces rasta i razvoja osobe. Tek rođeno dijete ovisi o obitelji i zajednici. Prepušteno sebi umrlo bi. Ljudska vrsta nema sposobnosti i instinkte dovoljne za opstanak i treba zajednicu i mehanizme života u njoj. Za pojedinca je društveni kontakt, psihološka stabilnost i osjećaj sigurnosti (izostanak neizvjesnosti) važan koliko i fizička sigurnost. Sa stajališta društva prihvaćenje istih vrijednosti i normi, točka znanja pretpostavka je integriranosti. Društva ne postoje samo radi vanjskih utjecaja, nego ih drži identitetnost i solidarnosti, njima je nužno potreban stav prema različitim vrijednostima koje se prihvaćaju bez prevelikih diskusija i neslaganja; ne može se sve riješiti naredbama i prisilom, potreban je i konformizam i dobrovoljno slaganje koje se razvija kao i svijest pojedinca. Zapravo gledano, ta se dva elementa ne mogu ni pod koju cijenu razdvojiti: ako su Darwin i njegovi istomišljenici u pravu, vrijednosti i norme imaju i važnu vrijednost u opstanku. Čovjek sam ne može opstati, već kao član neke zajednice. Svi znamo da smo svi bića koja se vole socijalizirati, ima nagon za pažnju i mora prihvatiti pravila odnosa u grupi te uči primjenjivati norme i vrijednosti kakve sama ta grupa traži. Socijalnost znači da se pojedinac može razviti. Pripadanje grupi, dijelimo s drugima kao pretpostavljanje samoga opstanka. Čovjek je društveno biće. A za to postoje mnogi izravni ali i neizravni dokazi. Dogodi se da pronađu u šumi napuštenu djecu koju su odgajale velike zvijeri. Romul i Rem ili Tarzan predstavljaju takve situacije. A ti događaji su se stvarno i dogodili. Indija je pronašla npr. dijete odraslo u džungli, što je možda bila inspiracija da i sam Kipling napiše knjigu o Mogliju, dječaku džungle. Granica životinjske komunikacije je empatija, a usvajanja normi strah od kazne. Očito je da su ljudska bića podvrgnuta silnicama u kojima se urođeni instinkti i stečene norme nekako nalaze u stalnoj promjeni odnosa i mjera. Pojedine akcije više upućuju unikatnost samih ljudi i njihovih želja, a druge na utjecaje svijesti. Nema sumnje da pri stvaranju čovjeka djeluju i naslijeđivanje i samo okruženje, ali je to naravno teško prikazati kako i u kojoj karakteristici ličnosti i načina ponašanja djeluje više faktora. Npr. na stvaranje stava oduvijek je utjecaj imala okolina tj društvo, dok na naše ponašanje je uvijek bio odgoj roditelja tj. naslijeđe. Čovjek je svakako i produkt same kulture, on se snalazi, identificira, osjeća se i sigurnim, osjeća sretnim ili zadovoljnim prema nekim standardima koje ima društvo. No, on je i akter koji svoje ponašanje

prilagođuje osjećaju kalkulacije, gubitka ili dobitka u interesima, u kojima se, na primjer, ponaša kao ekonomski čovjek (*homo economicus*) koji želi jeftino kupiti i skupo prodati. Socijalizacija (internalizacija) zapravo prikazuje kulturu u koju mi spadamo. Tijekom života mi usvajamo mnoge i različite norme i vrijednosti društva u kojem živimo. Nije riječ o navici (habitualizaciji), već o aktivnom procesu. Prihvaćamo znanja i stavove, predrasude i norme koje su nam orijentiri u ponašanju i u životu. A ta pravila prikazujemo kao da su naša. Upravo je na tome ovdje naglasak : element u kojem neka pravila i naše vrijednosti prikazujemo kao svoje nazivamo socijalizacijom. Npr. obitelji već duže vrijeme pripremaju hranu na određen način. Čak i kad se neka hrana ne voli, s vremenom će vrlo vjerojatno takvi običaji ostaviti dubok trag. Japanci npr. jedu sirovu ribu, Indonežani jako začinjenu hranu. Francuzi vole hrskavi kruh, Skandinavci prednost daju gustim itd. Nama i sama pomisao da netko jede štakore je totalno nemoguće za shvatiti, kao npr. Židovi kojima je šokantno da netko jede svinju. Naša mišljenja o hrani su specifična. Najčešće nam je hrana ono što su i oni prije nas jeli. Ne zato što postoje knjige kuharice takvih naslova, jelovnici u restoranima, već zato što u usađivanju takvih normi aktivnu ulogu igra obitelj, vrtić, škola, grupe prijatelja i sva ona iskustva kojima nas uči kultura. Socijalizacija se odvija u našim kontaktima i međudjelovanjima s drugim ljudima i društvenim grupama. Pritom najviše učimo od ljudi koji su nam najvažniji : majka i otac, članovi obitelji, prijatelji, učitelji i drugi. U određenim događajima mi saznajemo što možemo ,a što ne raditi te što se može dogoditi ako prekršimo određena pravila. Ali možemo i puno naučiti od medijskih sadržaja. Ovdje se ne misli na nekakvo formalno učenje. O pravilima više učimo neposredno i stvarnim iskustvom. Socijalizacija ne znači učiti kako što treba raditi. Socijalizacija je i učenje stvarnih elemenata. Teško da će nam nekakav doktor objasniti koliko cigarete štetno djeluju. Ironija, zar ne? Teško ćemo ocijeniti govor političara, nego npr. ponašanje. Socijalizacija je učenje o životu. U školi možemo naučiti ne samo o nekim predmetima, već i o tome kakvi učenici moramo biti i koliko dugo moramo učiti da bi u konačnici dobro napisali ispit. Socijalizacija se nalazi u svim aspektima znanosti koja se bavi proučavanjem ličnosti. Pošto su mnogi sociolozi kao Comte, Spencer itd se bavili samom ličnosti, danas se socijalizacija koristi učestalo. Nezavisno jedan od drugoga, Park i Dollard godine 1939. upotrijebili su termin socijalizacija u člancima publiciranim u „ *American Journal of Sociology*“. Nakon nekog vremena, Ogburn i Nimkko u svojim knjigama pišu koliko je socijalizacija bitna u procesu rasta i razvitka same osobe. Odgoj i socijalizacija su bile i ostale izrazito bitne među nama jer su se i obavile samim pojedincima i načinom kako reagiraju na određene stvari. Međutim, preorijentacija od odgoja na socijalizaciju podrazumijeva sustavnu izmjenu pristupa. Prvo, jer se radi o preorijentaciji od normativnog stajališta na stajalište aktivnog promatrača. Drugo, reformuliranje odgojnih problema kroz proces socijalizacije označava prevagu društva nad pojedincem tako da neki suvremeni sociolozi govore čak o „ suviše područstvljenoj koncepciji pojedinca“ (Pulkkinen, 1961).

Socijalizacija govori kako je grupa izvor neke kretnje ili akcije, no dok je osoba zapravo nekakvi objekt samog društva. Socijalizaciji je glavna točka osoba. Još se Rousseau suočio s dilemom: individualistička naspram sociologističke teze o razvoju ličnosti, što se kasnije odrazilo u filozofiji, sociologiji i psihologiji. Individualistički se pristup provlači kroz radove znanstvenika, od evolucionista do biheviorista, a sociologistički kod sljedbenika Comtea (Goričar, 1969) i Durkheima (1968).¹ Stavljanje djeteta u društveno biće nije nimalo laki zadatak, ali sva su ta istraživanja donjele razumijevanje sve većeg problema socijalizacije. Koncept socijalizacije označava proces kojim se prenosi kultura od jednih grupa na drugu grupu. Npr. ovaki pokusi se prikazuju kao prikazivanje uvjeta koji bi stvorili mogućnost da pojedinci uđu u neku grupu i postane odrasla osoba i postane dovoljno jaka da se sva neka očekivanja grupe odnose ujedno i na njega ili nju. Antropolozi kažu kako se učenje odvija još dok smo mali, kada nam ličnost tek raste i kada se zbog obiteljskih razloga prenosi u grupu u kojoj biva. Prerano socijaliziranje je odgajanje djeteta, a svako kasnije naučavanje kulturalizacija. Pojedinaac je „tvorevina kulture, nosilac kulture, korisnik kulture i stvaralac kulture“ (Pulkinen, 1961). Zbog toga možemo reći da sama socijalizacija nije stvaralačke prirode, i ne pokazuje pomalo pasivno usvajanje samog sistema, nego i svojedobno mijenja se sadašnje i stvara se novo. Zahvaljujući Freudu, antropolozi su donjeli rješavanje problema same transformacije kulture kroz socijaliziranje, a danas i shvaćanje povezanosti koja postoji kod ličnosti i društvenih struktura. Kada prikazujemo dvije osobe, pokazujemo ličnosti. Danas se socijalizacija sve više prikazuje kroz individualiziranje i personaliziranje. Socijalizacija i individualizacija su dva viđenja istih procesa, no personalizacija je recimo malo veći oblik grupnog oblikovanja. Socijalizacija je osamostaljivanje također važna karika. Osnivači sociologije (Durkheim, Weber, Simmel i drugi) tvrdili su da sličnosti i pravilnosti u razvoju društvenih grupa proizlaze iz društvene interakcije na međusobnoj, grupnoj i institucionalnoj razini. U glavnoj točki im se najviše nalazilo društvo, a onda su proučavanjima samih društvenih elemenata probali dati odgovor na pitanja zbog čega pojedinci se pojedinci razvijaju kako bi se mogli prikazati u društvu (Cooley, Thomas, Znaniecky, Park i drugi). Pod utjecajem socijalnih psihologa (Meada, Deweya, Jamesa) i psihoanalitičara (Freuda i sljedbenika) sami oni prikazuju igru kao glavni pojam kod proučavanja ne samo ličnosti i ponašanja, nego i uloga. Postoje razno razne definicije socijalizacije. Za Parsona (1966), to je točka gdje je dijete u počecima i stvoreno, di shvaća vrijednosti kod uloga odraslih ljudi. Coakley (1978) priča o tome kako u socijalizaciji se dijete priprema za odrasli život i ujedno budućih sportaša. On definira socijalizaciju kao prikaz ponašanja čovjeka pod utjecajem nekih okolnosti. No istovremeno se prikazuju sadržaji točaka socijalizacija gdje se mijenjaju ovisno o nekim tzv. potrebama.

---

¹ Comte npr. smatra da je osnovna jedinica društva obitelj (a ne pojedinac) iz koje se razvijaju složenije grupe, kao što su klase i države. Prema Goričaru (1969), osnovna povijesna funkcija porodice jest da kod pojedinca razvije ona društvena i psihološka svojstva koja će dovesti do izrastanja države iz porodice.

Socijalizacija je bitna za stvaranje društva, i za stvaranje osobe sa nekim društvenim pravilima i načinu kako se osoba mijenja ovisno o tome što grupa traži. Sa stajališta društva socijalizacija je proces kojim se s generacije na generaciju prenose društvena pravila i vrijednosti, proces kojim se osigurava stabilno i skladno funkcioniranje društva. Pojedinci za takva pravila i vrijednosti moraju usvojiti kao svoja vlastita, ne da bi bili stabilne i cjelovite ličnosti već i radi toga da bi se društveni zadatci i uloge obavljali lakše. Zajednička pravila i norme ne trebaju samo zato da razumijemo što drugi od nas žele i zahtijevaju nego i radi toga da u našim društvenim ulogama ostvarimo smirenje i unutarnju suglasnost s vanjskim zahtjevima. Socijalizacija je cijelo vrijeme u nama, makar u svako doba dogodi nam se određeni zadatak i pravac kojim idemo. U vrijeme naših mladih dana, imamo zadatke što se tiče odabira partnera, i gdje se prilagođavamo svijetu rada. A onda kada smo već stari trebamo prihvatiti da fizički nismo sposobni obavljati neke stvari i izbjegavanje smrti. Socijalizacija je vrlo aktivni proces prilagodbe. Iskustva socijalizacije utječu i na razvoj i oblikovanje ličnosti, sliku koju imamo o sebi. Najbitnije od svega je to da socijalizacija izaziva dvostruke učinke. Socijalizacija nas priprema za život u grupama i svakog od nas svojevrsno priprema da smo poželjni u različitim vrstama grupa. Ono što socijalizacija želi je da budemo isti kao i drugi, tj. jednaki. Druga vrsta je prelazak iz razvitka bioloških jedinki u ličnosti. Socijalizacija želi da učinimo nove stvari, nove uloge, koja će nam dati da budemo njeni članovi. Zato je i učenje bitan proces, jer kroz njega dolazimo do novih spoznaja. Socijaliziranje označuje i opstanak u određenoj grupi u kojoj jesmo, bilo da je riječ o obitelji ili bilo čemu drugom. U socijalizaciji osobe se oblikuju. A naravno, ako biće koje stvara mijenja elemente grupe, automatski mijenja i sredinu u kojoj je. Zbog toga ne možemo reći kako je ona jednosmjerni process koji polazi od sredine prema osobi, u takvom obliku subjekti i objekti mijenjaju svoje pozicije.

4. STUPNJEVI SOCIJALIZACIJE

Kad se govori o socijalizaciji, vrlo često se ističe postojanje raznih stupnjeva da bi se time istaknulo kako se socijalizacijom mijenjaju stavovi i vrijednosti tijekom života. Tako se razlikuje primarna, sekundarna i tercijarna socijalizacija. Primarna socijalizacija je ona koja se događa u našoj obitelji. Sama obitelj nam pomaže da dobijemo neke nove vještine, i kako grupe funkcioniraju. Opća je točka psihologije da se baš u tom razvoju i u tim okvirima događaju osnovni procesi formiranja ličnosti. Obilježje je svih grupa je da se veliki dio samog socijaliziranja događa u obitelji, a onda u drugim nekim grupama koje su formalne ili pak neformalne. S. Freud smatrao je da su upravo razdoblja života presudna za razvoj ličnosti. Njemu socijalizacija i nije baš lagani proces, nego da se sam fokus usmjeri na kontrolu i usmjeravanje. Kako bi dobili zadovoljstvo, Freudu je to eros (nagon zadovoljavanja) i tanatos (nagon uništenju) grupa svojom snagom se usmjeruje prema djelovima, gdje se sva energija pretvara u djela. Socijalizacija nije uvijek uspješna. Potisnuti neuspjesi cijeloga su života podsvjesni snažni motivi, nesavladane prepreke prikazuju se jako kasno zbog određenih trenutaka. Ovdje je najbitnije zdravlje. Zdravlje je individualna karakteristika ljudi. Ipak, jedna od osnovnih osobina sociologije je da dovodi u pitanje zdravorazumske načine razmišljanja. Sekundarna je socijalizacija i prema mehanizmu i prema ciljevima drukčija. Najbitniji fokus je usvojenje pravila koje nam daju određene grupne uloge. Glavni element je da se školujemo i stječemo vještine, neke navike i da smo u konačnici odgovorni. Učenje nije jednostavno jer se treba svladati tehnika razumijevanja često suprotnih društvenih zahtjeva. Npr. treba biti pošten, ali i vješt trgovac, nesmije se zloupotrebjavati svoja moć, ali se to može sjajno opravdati kada se to radi neprijatelju, "nižoj" rasi ili strancu. Tercijarna socijalizacija dešava se godinama gdje smo već odrasliji i puno zrelije razmišljamo. Rizici su veliki, socijalni pritisci su takvi da se mnogi slamaju i da socijalizacija nije idila stjecanja znanja, već postizanja unutarnje ravnoteže između očekivanja društva, potisnutih poriva i želja. Problem koji se postavlja pred ličnost jest stjecanje povjerenja prema ostalima. Svladavanje takve poteškoće stvorit će osobinu ličnosti koju on naziva "nada", dakle osnovno optimističko i otvoreno povjerenje prema drugima. U ranom djetinjstvu svladavamo dalje probleme autonomije i srama, inicijative i osjećaja krivnje. U mladosti se nosimo s problemima stvaranja identiteta, u ranoj zrelosti problemima stvaranja čvrste osjećajne veze, u zrelosti s ambicijama karijere i stjecanja, a pod kraj života nosimo se problemom očuvanja našeg integriteta i dostojanstva prema prijetnji neposredne smrti. Također, ne možemo intimno shvatiti ozbiljno probleme socijalizacije koji nas tek očekuju. U poznim godinama života neće nas mučiti recimo problematika od kuda smo, koji nam je fokus, već da prihvatimo činjenice života. Društvo ne može očekivati da će ljudi izvršavati društvene funkcije. Sociolog najčešće vidi društvo kao strukturu sastavljenu od različitih elemenata, od kojih se neki mogu shvatiti kao zasebni sistemi: demografska struktura, društvena

struktura (klase), ekonomska struktura i politička struktura (elita, masa) – pored toga postoje ekonomski sistemi (privatni i javni sektor), obrazovni sistem (osnovno, srednje i visoko obrazovanje), politički sistem (zakonodavna, izvršna i sudbena vlast) Bitnu razliku treba napraviti u razlici društvene strukture i društvenog sistema. Struktura se najčešće promatra kao statična, a sistem kao dinamičan. Struktura je cjelina sastavljena od elemenata, dok je sistem cjelina kod koje su svi elementi nužni za njeno održavanje – ukoliko se jedan dio uruši, urušava se i cijeli sistem. „Socijologija igra bitnu točku u modernim kulturama i daje glavno središte društvenim znanostima“ (Giddens 1997: xii). Da bi se mogla shvatiti, samu teoriju se treba sažeti. Mnoge analize se smatraju tek bitnim odrednicama sinteze, a percipiranje je samo veća razina objedinjavanja znanosti i bitna točka za objašnjavanje razno-raznih politika. Sociologija igra središnju ulogu u prihvaćanju društvenih promjena. Grupa se ne mijenja djelomično, nego u potpunosti. Giddens je prošao puno elemenata, gdje su svaka ostavile izniman trag u sociologiji. Uz njega, Marx i Webber su također ostavljali veliki trag. Iako je na početku bio zainteresiran za radove kritičkih socioloških ustanova, kasnije odbija sve točke. Giddensova percepcija zadaće sociologije nije jednostavna, ona zapravo pretpostavlja isprepletanje različitih metoda. „Kada kažemo društvene znanosti onda su tu glavnine ekonomijske, političke, sociološke komunikacijske i antropologijske studije. Upravo te znanosti su ključni faktori s kojima se susreću vladajući. Nalazimo se u razdobljima gdje proizlaze razno razne promjene, neke od tih su tehnološkog podrijetla, npr. informatičke revolucije . Glavnina same društvene znanosti je da bude fundamentalna u ovom području i da se svakodnevno razvija sve više i više.“ (Giddens, 1999).

5. SOCIOLOGIJA SPORTA U HRVATSKOJ

Poznati američki sociolog sporta Jay Coakley govori kako je sport važan dio našeg društvenog života koji ima značenje i utjecaj koji nadilaze statistiku rezultata i izvedbe. Upravo zbog toga je bitno istraživati društvenu utemeljenost sporta, pa nas stoga i zanima njegov razvojni tijek u hrvatskom društvu. Sociologija sporta se smatra pod najmlađe discipline, a sport se istražuje kao posebna društvena pojava, društveni odnosi i procesi koji djeluju na sport, na odgoj i samu sportsku rekreaciju i točke razvoja osobe. Proces same institucionalizacije discipline u svijetu počinje sredinom 60-ih godina 20. st. kada sveučilišni profesori tjelesnog odgoja uviđaju veliku važnost sporta kao društvene pojave i njegovu kulturnu i povijesnu uvjetovanost². Tih godina sociologija sporta počinje se predavati na sveučilištima velikoga broja zapadnih zemalja. Naravno, sport je društveni fenomen i integralni dio suvremenog društva pa stoga postaje predmetom zanimanja sociologa polovicom prošloga stoljeća, a do pravog zamaha dolazi 1980. godine. Razvoj discipline u Hrvatskoj je moguće pratiti kroz tzv. tri nejednako plodonosna razdoblja, a to su:

1. 1950. – 1970.
2. 1970. – 1990.
3. 1990. do današnjih dana.

Kroz svu edukaciju i promatranja samih vježbi i sporta, gdje na današnjem zavodu na kojim je provedeno oko 30 godina, proučavale su se i različite kineziološki predmeti, npr. psihologija sporta, pedagogije, sportska medicina, rekreacijski prostori i dječjih igrališta (Afrić, 2000.: XXIII). Iako nikada nije predavao sociologiju sporta³, njegovi se radovi mogu smatrati prvim pokušajima elaboriranja društvenih problema vezanih uz tjelesno vježbanje, sport i rekreaciju. Pedesetih godina svojim istraživanjima („Krivulja uspona atletike i plivanja: od 1945. do 1954.“) utire put sociološkim promišljanjima sporta kao društvenog fenomena. Brojna sudjelovanja na međunarodnim skupovima i izlaganja rezultata provedenih istraživanja (1954. na Internacionalnom kongresu sociologa u Beauneu, u Francuskoj referira na temu: „Socijalni sustav osnovnih sportskih organizacija i uloga sporta u suvremenom društvu“; 1959. u Parizu na međunarodnoj konferenciji „Journées d'études internationales“ na teme: Sistematika sredstava fizičkog odgoja, Uloga fizičkog odgoja kod ženske radničke omladine nekih profesija i Socijalni sustav osnovnih sportskih organizacija NR Hrvatske i uloga sporta u suvremenom društvu; 1958. u Bruxellesu na Svjetskom kongresu fizičkog odgoja na temu:

---

² Prve točke, odnosno radovi iz područja sociologije sporta u Hrvatskoj javljaju se 50-ih godina 20. st.

³ Predmet ulazi u studijski program ak. god. 1970./71. kada Mihovilović radi u Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu.

Psihosocijalni i drugi motivi koji utječu na bavljenje športom) pokazat će kako „i u zemljama tadašnjeg socijalističkog lagersa postoje znanstveni radovi koji su po svojim osnovnim značajkama integralan dio svjetske znanosti“ (Afrić, 2000.: XXVI). Mihovilović radi i prva sociopsihološka istraživanja u nas: Sociometrijska istraživanja u sportskim kolektivima (1957.); Smjena generacija u sportu: sociopsihološka studija (1959.); Utjecaj domaćeg terena na sportske rezultate (1960.); Utjecaj psihosocijalnih faktora na pripremu nogometne momčadi (1960.); Istraživanja u malim grupama u sportu (1966.). Utemeljitelj je i voditelj Sekcije za sociologiju slobodnog vremena, rekreacije i turizma (od 1964. god) unutar Instituta za društvena istraživanja i udruženja za sociologiju bivše države (JUS). Smatra ga se i osnivačem sociologije slobodnoga vremena i sociologije mladih. Svojim je radom uvelike pridonio nastanku i razvoju sociologije turizma. Predavao je na nekoliko europskih i američkih sveučilišta. Veliki broj radova (oko 400) i projekata, koje je ovdje nemoguće prebrojati, ukazuju na ranu recepciju sociologije sporta u Hrvatskoj. Može se reći kako se sociologija sporta u Hrvatskoj razvija paralelno sa svojom matičnom znanošću, sociologijom. Ovi podaci prilog su tezi o „znanstveno-istraživačkom proboju iz ideološkog diskursa koji je u to vrijeme vladao na našim prostorima i utemeljenju empirijske istraživačke znanstvene prakse u društveno znansvenim istraživanjima onoga vremena“ (Afrić, 2000.: XXVI). Druga faza razvitka sociologije sporta u Hrvatskoj kreće akademske godine 1970./71. ulaskom sociologije sporta u studijski program na Fakultetu za fizičku kluturu Sveučilišta u Zagrebu. Prvi predavači kolegija Kineziološka sociologija, Sociologija slobodnog vremena i Sociologija sporta bili su Krešimir Petrović s ljuhljanskog Fakulteta (1970. – 1978.) i Ankica Hošek-Momirović (1978. – 1992.). Kao rezultat suradnje navedenih autora, 1986. izlaze „Prilozi za sociologiju sporta“, svojevrsan pregled tekstova objavljenih od 1970. godine u raznim domaćim i međunarodnim časopisima. Budući da je sport refleksija društva u cjelini, problemi koji se javljaju u široj okolini utječu na sve njegove aspekte. Glavna zadaća sociologije sporta sastoji se u objašnjavanju obrazaca ponašanja, procesa i problema u svijetu sporta. Da bi ispunili svoj cilj, sportski sociolozi moraju koristiti valjane i vjerodostojne kvantitativne i kvalitativne podatke kao relevantne pokazatelje socijalne zbilje (McPherson; Curtis; Loy, 1989). U tom smislu, objavljena teorijska i empirijska istraživanja rađena su „više u interdiscipliniranom, nego intradiscipliniranom okruženju“ – u okviru kineziologije i psihologije sporta (Žugić, 1996), a moguće ih je podijeliti u nekoliko tematskih područja. Radovi koji tematiziraju problem društveno-političke uloge sporta (Sport u samoupravnom društvu (Petrović, 1982); Sportski spektakli, idolatrija i problem sportskih rukovodioca (Petrović, 1998.)) ukazuju na njegovu važnost u konstituiranju vrijednosnog sustava tadašnjeg, socijalističkog društva, te utjecaj opće društvene klime na položaj, ulogu i razvoj međunarodnog sporta. Istraživanjima socijalne strukture utvrđivao se utjecaj socijalno-demografskih karakteristika na razvoj antropoloških dimenzija (Teoretični model socijalne stratifikacije. Pokus kvantitativne verifikacije. (Saksida; Petrović, 1972); Utjecaj socioloških

karakteristika na motoričke sposobnosti (Hošek, 1979); Utjecaj nekih socioloških činilaca na brzinu izvođenja jednostavnih pokreta (Hošek, 1978)). Utjecaj kinezioloških aktivnosti na proces tema je treće, vrlo opsežne skupine radova (Relacije socioloških i demografskih karakteristika i kineziološke aktivnosti maloljetnih delikvenata (Petrović; Hošek, 1973); Relacije između nekih vrijednosnih sustava i angažiranosti kineziološkim aktivnostima (Hošek, 1974); Utjecaj socijalnog statusa na formiranje grupa u jednoj vrhunskoj odbojkaškoj momčadi (Petrović, 1985)). Posljednju grupu čine studije socioloških aspekata vrhunskog sporta (Vrhunski jugoslavenski sportaši o sebi i sportu; Nasilje u sportu – segment nasilja u suvremenom svijetu (Petrović, 1984)), istraživanja aktualnih i neiscrpnih tema poput nasilja u sportu, koja će svoju recepciju doseći u idućem razdoblju razvitka sociologije sporta u Hrvatskoj, od 1990. godine do današnjih dana. Sociologija sporta dobila je svoju novu dimenziju istraživanjima nogometnog huliganizma. Jednim dijelom, možemo zaključiti o plodnom metodologijskom susretu do tada ne baš uvijek združenih elemenata istraživačkog rada; teorijsko i kritičko nasljeđe sociologije sporta (u kome je Vrcanovo djelo gotovo paradigmatškog karaktera) spojilo se s empirijskim istraživanjem kakvoga je u prethodnom razdoblju češće karakterizirao imperativ aplikativnosti ili u intrakineziologijska rasprava. U drugoj polovici 80-ih godina 20. stoljeća započinje jedno specifično poglavlje u razvoju hrvatske sociologije sporta, obilježeno istraživanjima nasilničkog ponašanja sportske publike, odnosno sociologijskim zahvatima u stvarnost tada sve profiliranijeg fenomena nogometnog huliganizma. Buzov, Magdalenić i Radin (1989.) autori su prvog istraživanja, koje je pod naslovom *Socijalni i psihološki aspekti nasilničkog ponašanja sportske publike* predstavljalo istraživaču studiju naručenu od tadašnjeg SSRNH-a, objavljenu najprije u časopisu *Pitanja*, a zatim objavljenu i kao zasebnu studiju naslovljenu *Nasilničko pleme*. Magdalenić, Radin i Žugić (1991) nastavili su istraživanje i zaokružili portret zagrebačkih navijača s BBB-om u središtu, a Lalić (1993) se pridružio ovom valu istraživanja svojom studijom *Torcida – pogled iznutra*. Zoran Žugić (1996.; 2000) je u prvom domaćem, sveobuhvatnom i sustavno napisanom udžbeniku iz sociologije sporta, posvetio ovim istraživanjima posebno poglavlje. Već na početku istraživanja postalo je jasno da klasični instrumentarij nije bio dovoljan, da kategorija sportske publike nije bila primjerena akterima o kojima je riječ, da promatranje i tumačenje dijela suvremenih navijačkih aktera na temelju stare Le Bonove teorije i interpretacije prelaska sportske publike u aktivnu, ekspresivnu ili destruktivnu gomilu, ne omogućuje potpuno razumijevanje tih aktera. Upravo stoga, skovan je pojam permanentne gomile, uz znanje autora o kontradiktornosti toga pojma iz perspektive klasične teorije i njenih definicija, prema kojima je gomila, naravno, prolazni oblik, ona nastaje i nestaje, dakle po definiciji ne može biti trajna. Ipak, koliko god taj pojam bio u sebi kontradiktoran, on opisuje želju autora da iz horizonta klasične teorije sportske publike i njenoga eventualnog pretvaranja u gomilu, pokaže specifičnosti ponašanja, odnosno karakteristike okupljanja i djelovanja aktera poput Bad Blue Boysa ili Torcide. Domaća istraživanja

pokazala su realnu sliku uvjetovanosti nogometnog huliganizma društvenim kontekstom, u kome socioekonomski status aktera (naprimjer tvrdnja o dvije trećine prvih Boysea iz radničkih obitelji) ne strši u smjeru klasnog determinizma kao što je to bio slučaj u većini studija britanske sociologije u ovom fenomenu. Ni Boysi ni Torcida, kao dvije naše najveće navijačke grupe, ne mogu se u potpunosti objasniti navođenjem sličnih primjera iz britanske sociologije, dobrim dijelom potpuno opsjednute klasnim determinizmom u tumačenju nogometnog huliganizma, kao i mnogim drugih subkulturnih stilova mladih. Uostalom, najsvježiji radovi koji uspoređuju britanski nogometni huliganizam s europskim zemljama (Bodin; Robene; Heas, 2007) također pokazuju kako je moguće usvojiti image i ikonografiju skinheadsa, primjerice u Francuskoj, a pripadati srednjoj i višoj klasi, bez obzira što su skinheadsi u zemlji svoga nastanka, Engleskoj, označeni kao tipični akteri radničke klase svojim vanjskim izgledom žele vratiti tradicionalne vrijednosti radništva. Rat u Hrvatskoj izazvao je sociologe na komentiranje tih događaja u svjetlu sudjelovanja navijača u ratu, ili povezivanja društvenoga konteksta, rata i navijačkih aktera (Lalić, 1999), no sudjelovanje navijača u ratu bilo je jednim dijelom najavljeno još prije nego što se dogodilo, u prvom istraživanju. Osim knjige Srđana Vrcana (2003) koja opisuje i neke događaje koji su obilježili devedesete godine 20. stoljeća, sociološka istraživanja nogometnog huliganizma su zamrla, a novinarski diskurs počeo je prevladavati nad (u jednom razdoblju djelomično u javnosti izborenim) sociologijskim diskursom. Tipičan primjer odnosi se na prve veće neredе u Splitu nakon što je HDZ izgubio vlast, a na hrvatskoj društvenoj i političkoj sceni počeo je nastajati specifičan pokret okupljen oko oporbenjaštva haškim optužnicama i koaliciji na vlasti, oko ponovnog romantiziranja nacionalnih osjećaja i hrvatskog nacionalizma kao samodovoljne platforme djelovanja. Nesumnjivo je da su u tom pokretu sudjelovali i navijači, kao što je također nesumnjivo da su mogući pokušaji manipulacije i instrumentaliziranja navijačkih grupa, no medijski diskurs tada je jednoznačno i suglasno, potpuno uniformno zaključio kako je riječ o zavijeri tajnih službi, o desničarskoj manipulaciji i pokušaju destabilizacije legalno izabrane vlasti. Tada nije bilo mjesta za sociologijski diskurs koji bi, uz dužno poštovanje prema mogućim (i stvarnim) manipulacijama, ipak pronašao jednako stvarne elemente drugog pripremanja smjene generacija u Torcidi, želje mlađih za huliganskim dokazivanjem i okončanjem razdoblja u kojem je Torcida zanemarila nasilničku reputaciju iz osamdesetih godina. Drugim riječima, a mimo teorija zavjere koje su dominirale medijima, smjena generacije i provala nasilništva dogodila bi se u Splitu, što je zaključivanje na temelju dugogodišnjeg praćenja, istraživanja i poznavanja aktera nogometnog huliganizma, u ovom slučaju Torcide. Razdoblje u kojem nije bilo sustavnog istraživanja nogometnog huliganizma donekle je pokriveno Vrcanovom knjigom (2003.), prije svega kada je riječ o sukobu između Bad Blue Boysea i tadašnjeg establishmenta u Hrvatskoj, na čelu s predsjednikom Tuđmanom. Vježbe iz sociološke imaginacije pokrivaju sve glavne aspekte sukoba, osim što nedostaje sociološki zahvat u svakodnevni život tadašnjih aktera, pojedinih

Bad Blue Boysa odvojenih generacijski, kvartovski i na druge načine, a ujedinjenih represijom sustava i zajedničkom borbom za povratak imena Dinamo. Međutim, dok organiziranog istraživanja domaćih nogometnih plemena nije bilo, kod nas su u protlekih desetak godina objavljene knjige o nogometu i nogometnom huliganizmu. Riječ je o literaturi koja nema veze sa sociologijom niti bilo kojom srodnom znanosti, o prozi kroničarskog, novinarskog, književnog autobiografskog tipa, no te su knjige dragocjen sekundarni izvor podataka, u nekim slučajevima prava ilustracija sociologijskih pojmova društvene klase, maskulinizma, seksizma, raznolikih ovisnosti (mimo psihijatrijske definicije), poput ovisnosti o samom nogometu ili pak nasilju. Sociologija (sub)kultura mladih nije omogućila samo bolje razumijevanje fenomena nogometnog huliganizma krajem osamdesetih, nego i bolje razumijevanje životnih stilova mladih koji su posredovani izravnim sportskim aktivnostima. Poznato je da su na urbanoj adolescentskoj sceni životnih stilova i identiteta, uz brojne zajedničke nazivnike koji su u vezi s raznolikim glazbenim pravcima, uz pojmove poput punker, metalac, darker, koraš, reper, partijaner, (od sredine osamdesetih i nogometni huligan, u svojoj grupi poput BBB ili Torcidaš) prisutni i pojmovi poput skejter, roler, bajker, boarder, što ukazuje na identitete vezane uz same sportove, od kojih su neki bili nazivani ekstremnima, ali je taj pojam neprecizan i prilično upitan nakon što su neki od tih sportova (primjerice snowboard ili brdski biciklizam) postali službenim olimpijskim sportovima. Neredi na utakmici Dinamo – Crvena zvezda zbog kojih utakmica nije odigrana između zagrebačkog Dinama i beogradske Crvene zvezde 13. svibnja 1990. ostala je zapamćena u hrvatskoj povijesti 90-ih godina 20. stoljeća. Na stadionu Maksimir izbili su neredi između navijača, a taj trenutak su Amerikanci na CNNu stavili kao jednu od najopasnijih utakmica koje su promjenile nogomet i ljude koji su ga okruživali. Oko 3.000 Delija došlo je na utakmicu u Zagreb, a nekoliko sati prije utakmice po samome Zagrebu događale su se tučnjave između Bad Blue Boysa i Delija na ulicama. No, prave nevolje počele su dolaskom navijača na stadion. Prevođeni Arkanom⁴, navijači Crvene zvezde krenuli su u rušilački pohod na južnoj tribini Maksimira nastojeći se probiti do mjesta gdje su bili Bad Blue Boys. Kada su srušili ogradu, napad se nastavio na same BBB sa stolovima i palicama. Upravo zbog toga, BBB su uništili ogradu i skočili u teren kako bi se obračunali sa Delijama. Ubrzo nakon toga BBB je bio napadnut od strane policije, dok prema Delijama nije ni ruka podignuta od strane policije. Usred cijelog nereda, Dinamove navijače su od premlaćivanja branili Zvonimir Boban, Vjekoslav Škrinjar i trener Josip Kuže. Ključan trenutak – napad kapetana Dinama Zvonimira Bobana na policajca. Samo zbog toga, Boban je postao legenda jer se suprostavio toj agresiji. Zlatko Kranjčar dvadeset godina kasnije o tom danu je rekao: “13. svibnja dio je točke i na generacije 1990. koja je u sebi nosila revolt, a protiv tadašnjeg režima. Toga

---

⁴ Željko Ražnatović (nadimak Arkan) je bio srpski kriminalac, ratni zločinac i ratni profiter. U SFR Jugoslaviji obnašao je dužnost državnog agenta i državnog ubojice, a tijekom i nakon Domovinskog rata bio je vođa srbijanske paravojne potrojbe Srba.

dana dala je poticaj stvaranju hrvatske države“. Sa 100% sigurnošću možemo reći kako u tom trenutku mladima sport nije bio primarna stavka, kada se nađete u situaciji da se borite za život-smrt, onda sve ostalo pada u vodu. Mladi koji su se tada bavili različitim sportovima stvarali su u sebi i jednu dozu straha, i što ako se opet takav veliki incident dogodi. Rat u Hrvatskoj izazvao je sociologe na komentiranje tih događaja u svjetlu sudjelovanja navijača u ratu, ili povezivanja društvenoga konteksta, rata i navijačkih aktera. Najveći problem koji je dolazio u to vrijeme među mlade je činjenica da “moraju“ postati nasilni, da brane sebe i svoje interese. Nitko nije znao kako doći na kraj takvome ponašanju, no, ono što je bitno je da sociologija (sub)kultura mladih nije omogućila samo bolje razumijevanje fenomena nogometnog huliganizma krajem osamdesetih, nego i bolje razumijevanje životnih stilova mladih koji su posredovani izravnim sportskim aktivnostima. Poznato je da su na urbanoj adolescentskoj sceni životnih stilova i identiteta, uz brojne zajedničke nazivnike koji su u vezi s raznolikim glazbenim pravcima, uz pojmove poput : punker, metalac, darker, reper itd, prisutni i pojmovi poput : skejter, roler, bajker, boarder, što ukazuje na identitete vezane uz same sportove, od kojih su neki bili nazivani ekstremnima, ali je taj pojam neprecizan i prilično upitan nakon što su neki od tih sportova (primjerice snowboard ili brdski biciklizam) postali službenim olimpijskim sportovima. Ljudskim pokretima upravljaju ni manje ni više njegova vjerovanja tj mišljenja. Na pitanje zašto čovjek uopće uskače u nekakvu akciju, najčešći odgovor je u samoj motivaciji. Kada kažemo motivacija onda mislimo na želju za nečime još većime, nečime što nas pokreće da guramo dalje, da se ne bojimo gubitka ili eventualnog poraza makar smo 100% motivirani. Kod određenih ljudi, nužno je da vlada, i da u konačnici ima strah od same konkurencije. Isto tako, kada proučavamo motivaciju shvatimo zašto čovjek troši svoju snagu i svoje vrijeme za nešto – a to je jer ima u sebi motivacije . Kako bi osoba bila što bolja, treba se dati ponovo 100% i odreći se mnogih stvari. Kako bi osoba uspjela, trudi se uspjeti zbog novca, jer novac pokreće svijet i jer sada je sve stvar čim veći klub – veća je zarada. Strahujući od neuspjeha, osoba izbjegava poznanike i prijatelje s kojima o takvim stvarima može razgovarati i onda u konačnici dolazi do određene vrste još i većeg straha. Motivacija reagira na novac jer novac je taj koji čini razliku. Tu opet sve kreće i od roditelja, koji najčešće tjeraju djecu da se bave sportom samo zato što je dobra zarada. Želje svakog pojedinca će se uvijek mijenjati, kako odrastamo, tako nam se i kurs života mijenja. I sam Maslow je rekao kako one veće potrebe ne mogu se ostvariti ako prvo nismo one manje potrebe zadovoljili. Nikada nećemo moći doseći vrh, ako ne krenemo od nule. Fokus mora biti na sportu, a ne novcu.

6. SPORT KAO AGENS SOCIJALIZACIJE

Ako krenemo od same definicije, možemo reći da riječ *agens* dolazi od latinske riječi *agens*, što znači – jasan, živ, irazit. Drugim riječima – djelotvorni, pokretni element, nešto što nas tjera da idemo dalje. Možemo li reći da je sport URZOK socijalizacije? Naravno, no sport omogućava da se više socijaliziramo i u konačnici da društveno rastemo. Zato one skupine koje nisu toliko uključene u sport treba uključiti, posebno za mlade to vrijedi. Posebice je sport bitan za osobe sa invaliditetom. Osim što je jedan od primarnih ciljeva bavljenja sportom postići što bolje, najbolje, vrhunske rezultate u izabranoj grani sporta smatra se da sport i bavljenje sportom mora imati za djecu i druge poruke. Osobito one koje imaju trajniju vrijednost, dakle i poslije aktivnog bavljenja sportom, kao npr. razvijanje pravilnog odnosa prema zdravlju, stvaranje navika i vrijednosti orijentacije o tome što, kako, koliko i zašto treba vježbati. I za kraj, sportske manifestacije mogu kvalitetno pridonjeti u području suzbijanja osnovnih društvenih problema, socijalizaciji mladih na pragu ulaska u svijet odraslih, kao i njihovom daljnjem društvenom razvoju. Također, moderna sociologija grana se u mnogo pristupa, škola i smjerova. Teško je usuglasiti koji su glavni. Uobičajeno je reći da su to funkcionalizam, marksizam i simbolički interakcionizam. Budući da postoji slaganje u vezi s time, čini se jednostavnim pristati na podjelu. Stvarnost suvremenih društvenih znanosti nije samo postojanje različitih perspektiva i teorija koje objašnjavaju društva i njihove promjene nego i neprekidna interakcija, debata i polemika između tih pristupa. Organizacija i struktura znanosti sasvim su se promijenile. Postoji znatno veća profesionalizacija, potom udruge, časopisi, karijere te etablirane nastavne i istraživačke institucije. Škole, i to ne kao zgrade i institucije, stvaraju i slijede vlastite perspektive, stvaraju sljedbenike i učenike, daju diplome i certifikate. Disciplinirano sređivanje i stabilizacija značili su pojavu novih ideja, pretpostavki i znanja koji su pak nepovezani teorijskim uzorima stvarali dojam kakofonije, neslaganja i krize. Razlike između prirodnih i društvenih znanosti te humanističkih disciplina, granice između uvijek novih i brojnijih socioloških disciplina, nova terminologija, često nerazumljiva svima koji su izvan nekog područja, stvarale su dojam da podjele rada i specijalizacija znače bolji rad i više znanja o društvu, ali i još jaču reakciju da sve više znamo o sve manje važnim znanstvenim pitanjima. Kao agens socijalizacije nogomet možemo staviti kao najpopularniji sport na svijetu. Ne smijemo također smetnuti s uma da je sociologija, u smislu znanstvenog istraživanja društva i društvenog ponašanja, relativno mlada disciplina te da je rođena i razvija se unatrag zadnjih dvjestotinjak godina. Prema tome, ako znanost ima određene karakteristike kumulativnosti, tj. ako se nova znanja nadograđuju na stara,

tada je povijest sociologije, pa i vremenski horizont kumuliranja znanja, relativno kratak. Sve to zapravo dovodi do toga da i unutar same sociologije nema potpuno jedinstvenoga shvaćanja o tome u kojoj je mjeri sociologija znanost. Nema spora o tome da sociologija ima svoje specifičnosti koje smo ovdje ukratko opisali. Međutim, u odgovoru na pitanje što te specifičnosti znače za znanstveni status sociologije, nema potpunoga slaganja. I neki će sociolozi reći kako su one tolike da se sociologija ne može nazvati znanost u klasičnom smislu te riječi. Pogledamo li unatrag ili uspoređujemo li odnos među znanstvenim disciplinama u različitim zemljama, vidjet ćemo da u onome što nam se danas čini jasnim granicama među znanstvenim disciplinama, situacija ipak nije tako jasna. Znanstvene se discipline razvijaju, granice među njima se pomiču, nove discipline nastaju dijeljenjem starih, a često su i tradicije u pojedinim zemljama različite pa su i odnosi među disciplinama u raznim zemljama različiti. Razvoj u jednoj disciplini često značajno utječe na razvoj druge discipline. Tako su, na primjer, neka područja suvremene sociologije izravna posljedica razvoja i napretka nekih drugih disciplina. To, naravno, nije problem samo društvenih znanosti. I prirodne znanosti često zadiru u vrijednosti ili ideologije i taj sukob ima posljedice na razvoj spoznaje, pa čak i na egzistenciju onih koji se takvim istraživanjima bave. Dakle, i prirodne znanosti, kada diraju u ideologije i vjerovanja, nailaze na probleme. Društvene su znanosti po prirodi svoga predmeta stalno u sukobu s prevladavajućim uvjerenjima, vrijednostima i ideologijama. Ne smijemo također smetnuti s uma da je sociologija, u smislu znanstvenog istraživanja društva i društvenog ponašanja, relativno mlada disciplina te da je rođena i razvija se unatrag zadnjih dvjestotinjak godina. Prema tome, ako znanost ima određene karakteristike kumulativnosti, tj. ako se nova znanja nadograđuju na stara, tada je povijest sociologije, pa i vremenski horizont kumuliranja znanja, relativno kratak. Pogledamo li bilo koje od poznatih društava, od najjednostavnijih zajednica lovaca i skupljača pa do kompleksnih postindustrijskih društava, možemo vidjeti kako su sva obilježena nejednakošću. Neki su ljudi bogatiji, a neki siromašniji, neki uživaju velik ugled, a neke ostatak društva prezire, neki su moćni i utjecajni te mogu primorati druge da rade ono što im naredi dok se drugi mogu samo poslušno pokoravati te nitko neće djelovati u skladu s njihovim željama, naredbama ili uputama. Međutim, univerzalnost nejednakosti nije posve isto što i pojava socijalne stratifikacije iako se u svakodnevnome govoru ta dva pojma upotrebljavaju kao istoznačna. Nejednakost je univerzalan fenomen. Ljudi su nejednaki s obzirom na svoj ugled pa makar među njima i nema bitnih razlika u bogatstvu. Nejednakost moramo razlikovati od različitosti. Dvije grupe mogu biti različite, na primjer, pripadnici dviju religijskih ili etničkih skupina razlikuju se, no ta raznolikost sama po sebi još ne znači i nejednakost. Ako obje grupe imaju jednaku moć, ugled i bogatstvo, tada su one različite, ali nisu nejednake. Grupa koja ima moć i u situaciji je uspostaviti dominaciju nad grupom koja je različita opravdanje i razloge svoje dominacije pronalazi upravo u različitosti. Primjeri su odnos npr. bijelaca prema crncima, “arijevaca“ prema Židovima itd.

ZAKLJUČAK

Što sport znači za svakodnevni život ljudi u Hrvatskoj i kako je moguće da jedna tako malo zemlja bude sportska velesila? Vrlo vjerojatno nikada nećemo znati, kao niti međuodnos sporta i društva. Ono što smatram je to da bi trebalo puno više ulagati u razvoj drugih sportova manje popularnijih u Hrvatskoj. Veslanje, stolni tenis, hokej i odbojka su samo neki od sportova za koje smatram da se jednostavno nedovoljno ulaže. Pitamo se zašto je nogomet najpopularniji i najbolji sport na svijetu, upravo zbog novaca. Žalostno je što u današnjem svijetu sve manje i manje je onih koji sport igraju sa dozom ljubavi, i fokus je samo novac, i ništa drugo. Moja bi preporuka bila da se svakako barem udvostruči ulaganje u sport, jer gledam npr. susjednu državu Mađarsku – oni grade akademije, sportske objekte, samo kako bi povećali opseg sporta i socijalizacije među mladima i da Mađarska postane velesila. Isto tako, problematika s kojom sam se susretao u ovoj temi je kako roditelji tjeraju svoju djecu da se bave sportom koji jednostavno nije za njih. Toliko djece je danas nezainteresirano za sportove upravo zbog roditelja. Smatram da bi baš upravo roditelji trebali biti ti koji će svojoj djeci pružiti maksimalnu podršku u bilo kojem sportu koji oni žele. Bez obitelji teško bi bilo koje dijete moglo kvalitetno rasti i razvijati se, roditelji moraju baš ovdje biti najveći faktor u njihovom rastu i razvitku. Naravno, ako neko dijete ima u fokusu određeni sport, ono će se maksimalno potruditi da uspije u tom sportu i velika je vjerojatnost da će upravo taj sport potaknuti u djetetu zdrav način razmišljanja i rast ne samo kao igrač već kao i osoba koja je prošla kroz različite faze razvoja. Upravo u timskim sportovima ta će osoba razviti timski duh i disciplinu i tjerat će i gurati osobu da ima neke radne navike koje do sada nije imao. I za sam kraj, izdvojio bi citat od Emila Zatopeka koji kaže:

“Sportaš ne može trčati s novcem u džepovima. Mora trčati s nadom u srcu i sanjati u glavi“

IZJAVA

Izjava o autorstvu završnog rada i akademskoj čestitosti

Ime i prezime studenta: Luka Štefanac

Matični broj studenta: 0066295800

Naslov rada: Sport i socijalizacija mladih

Pod punom odgovornošću potvrđujem da je ovo moj autorski rad čiji niti jedan dio nije nastao kopiranjem ili plagiranjem tuđeg sadržaja. Prilikom izrade rada koristio sam tuđe materijale navedene u popisu literature, ali nisam kopirao niti jedan njihov dio, osim citata za koje sam naveo autora i izvor te ih jasno označio znakovima navodnika. U slučaju da se u bilo kojem trenutku dokaže suprotno, spreman sam snositi sve posljedice uključivo i poništenje javne isprave stečene dijelom i na temelju ovoga rada. Potvrđujem da je elektronička verzija rada identična onoj tiskanoj te da je to verzija rada koju je odobrio mentor.

Datum

Potpis studenta

22.12.2022.

Luka Štefanac

POPIS LITERATURE

1. Afrić, V. (2000). *Prometej sa "Sedmog kontinenta"*. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo
2. Bartoluci, M. (2003) *Ekonomika i menadžment sporta*, Zagreb: Kineziološki fakultet
3. Bartoluci, M., Čavlek, N. (2007) *Turizam i sport – razvojni aspekti*, Zagreb: Školska knjiga
4. Bodin, D., Robène, L., Hèas, S. (2007) *Sport i nasilje u Europi*, Zagreb: Knjiga trgovina
5. Brimson, D. (2006). *Tajne nogometnog huliganizma*, Zagreb: Moderna vremena
6. Buzov, Ž., Magdalenić, I., Perasović, B., Radin, F. (1988) *Navijačko pleme*, Zagreb: RZ RH SSOH
7. Coakley, J. (1978). *Sport in Society: Issues and Controversies*, New York: SAGE Publications
8. Findak, V. (1995) *Metodika tjelesne i zdravstvene kulture u predškolskom odgoju*, Zagreb: Školska knjiga
9. Foer, F. (2006). *Kako nogomet objašnjava svijet*. Zagreb: Moderna vremena
10. Giddens, A. (1986). *Sociologija*, New York: Nakladni zavod Globus
11. Goričar, J. (1969). *Pregled socioloških teorija*, Beograd: Knjiga HR
12. Ivanković, A. (2007) *Tjelesni odgoj djece predškolske dobi*, Zagreb: Školska knjiga
13. Kregar, J., Sekulić, D., Zrinščak, S., Grubišić, K., Petričušić, A. (2014) *Uvod u sociologiju*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet
14. McPherson, B., Curtis, J., Loy, J. (1989) *The social significance of sport: an introduction to the sociology of sport*, Illinois: Human Kinetics Books
15. Meštrović, M., Štulhofer, A. (1998): *Sociokulturni kapital i tranzicija u Hrvatskoj*, Zagreb: Mozaik knjiga
16. Mihovilović, M. (1967) *Kako da postanem jak*, Zagreb: Sportska štampa
17. Petrović, K., Hošek, A. (1986): *Prilozi za sociologiju sporta 1 i 2*, Zagreb: Fakultet za fizičku kulturu

18. Pulkkinen, A. (2008) *Razvoj djece kroz igru*, Zagreb: Mozaik knjiga
19. Vrcan, S. (1990) *Sport i nasilje danas u nas i druge studije iz sociologije sporta*, Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo
20. Vrcan, S. (2003) *Nogomet – politika – nasilje*, Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo
21. Žugić, Z. (2000). *Sociologija sporta*. Zagreb: Fakultet za fizičku kulturu
22. Žugić, Z. (1996). *Uvod u sociologiju sporta*, Zagreb: Fakultet za fizičku kulturu

ŽIVOTOPIS

Luka Štefanac

Adresa: Krčelićeva 19, 10000, Zagreb, Hrvatska

E-adresa: luka.stefanac98@gmail.com **Telefonski broj:** (+385) 989213333

Whatsapp Messenger: <https://web.whatsapp.com/>

Facebook: <https://www.facebook.com/bucho.zg>

Spol: Muško **Datum rođenja:** 13/04/1998 **Državljanstvo:** hrvatsko

O MENI

Volim se baviti različitim tipovima sporta, kao što su : nogomet, rukomet, košarka.
Paralelno uz fakultet idem u školu stranih jezika i učim španjolski jezik
Član sam Eho projekt zajednice
Zanimaju me razgovori sa ljudima diljem svijeta i također razmjenjivanje ideja sa istima.
Završavam 3 godinu preddiplomskog studija Baltazar u Zaprešiću.

JEZIČNE VJEŠTINE

Materinski jezik/jezici: hrvatski

Drugi jezici:

engleski

SLUŠANJE C1 ČITANJE C1 PISANJE C1

GOVORNA PRODUKCIJA C1 GOVORNA INTERAKCIJA C1

talijanski

SLUŠANJE B1 ČITANJE B1 PISANJE B1

GOVORNA PRODUKCIJA B1 GOVORNA INTERAKCIJA B1

španjolski

SLUŠANJE A2 ČITANJE A2 PISANJE A2

GOVORNA PRODUKCIJA A2 GOVORNA INTERAKCIJA A2

VOZAČKA DOZVOLA

Automobili: B